DOI 10.32782/2786-8559/2023-3-16
УДК 658

Шишковський Сергій Вікторович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління проєктами,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7996-1298

ТИПОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах біфуркаційних змін, що породжуються високим рівнем невизначеності бізнес-середовища цілковито змінюються стратегії і напрями розвитку підприємств. В статті розроблено підхід до визначення розвитку підприємства як процесу перманентної зміни його потенціалу, функціональної активності та результативності діяльності може стосуватися як окремих елементів (елементний розвиток), так і їх сукупності (змішаний, системний розвиток). Сформовано трикутник розвитку підприємства. Встановлено, що підприємство трансформується через зростання, активізацію чи структуризацію складових елементів. Показником розвитку слугує результативність діяльності. Розглянуто взаємодію основних елементів розвитку організації. Проаналізовано ряд праць українських вчених і розроблено типологію розвитку підприємства, яка конкретизує поняття розвитку підприємства. Наголошено на тому, що економічні результати проявляються через показники функціональної активності, а також операційної та господарської діяльності в цілому. Уточнено, що потенціал розвитку характеризує можливості суб'єкта господарювання щодо досягнення встановленої мети. Виділено до основних складових потенціалу: управлінський, інноваційно-інвестиційний, соціально-економічний, маркетинговий та операційний потенціали, а до ресурсів, які їх формують – трудові, інформаційні, фінансові, нематеріальні та матеріальні ресурси. До функціональної активності віднесено невиробничу (ділову) та операційну сфери діяльності. Операційна активність стосується виробничої діяльності, а ділова – таких сфер господарської діяльності, як фінанси, менеджмент, маркетинг, інноваційно-інвестиційна діяльність тощо. Встановлено, що результативність характеризує міру досягнення мети функціонування підприємства, та описується сукупністю результатів – економічних, соціальних, екологічних та іміджевих. Досягнення соціальних, екологічних та іміджевих результатів безпосередньо чи опосередковано впливає на утвердження позитивного образу підприємства як соціально-відповідального виробника, що дотримується стратегії сталого розвитку, та сприяє формуванню лояльності споживачів, бізнес-партнерів, працівників.

Ключові слова: *розвиток підприємства, трикутник розвитку, потенціал розвитку, функціональна активність, результативність, типологія.*

Serhii Shyshkovskyi
Lviv Polytechnic National University

TYPOLOGY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

In the conditions of bifurcation changes, generated by a high level of uncertainty of the business environment, the strategies and directions of the development of enterprises are completely changed. The article develops an approach to defining the development of an enterprise as a process of permanent change in its potential, functional activity and effectiveness of activity, which can refer to both individual elements (elemental development) and their totality (mixed, systemic development). A triangle of enterprise development has been formed. It is established that the enterprise is transformed due to growth, activation or structuring of its constituent elements. Performance is an indicator of development. The interaction of the main elements of the organization's development is considered. A number of works of Ukrainian scientists were analyzed and a typology of enterprise development was developed, which specifies the concept of enterprise development. It is emphasized that economic results are manifested through indicators of functional activity, as well as operational and economic activity in general. It is clarified that the development potential characterizes the capabilities of the business entity to achieve the set goal. The main components of the potential are allocated: management, innovation-investment, socio-economic, marketing and operational potentials, and the resources that form them – labor, information, financial, intangible and material resources. Functional activity includes non-production (business) and operational spheres of activity. Operational activity refers to production activity, and business activity refers to such areas of economic activity as finance, management, marketing, innovation and investment activity, etc. It was established that effectiveness char-

acterizes the degree of achievement of the goal of the enterprise's functioning, and is described by a set of results – economic, social, environmental and image. Achieving social, environmental and image results directly or indirectly affects the establishment of a positive image of the enterprise as a socially responsible manufacturer that adheres to the strategy of sustainable development, and contributes to the formation of loyalty of consumers, business partners, and employees.

Keywords: *enterprise development, development triangle, development potential, functional activity, effectiveness, typology.*

Вступ. В умовах воєнного стану велика кількість підприємств стикнулись з новими викликами для їх розвитку та функціонування. Високий рівень невизначеності призводить до пошуку нових інструментів управління розвитком суб'єктів господарювання. Поступово відбувається перехід до циркулярної та цифрової економіки. Проте проблема розвитку організації в умовах невизначеності та форс-мажорних обставин залишається невирішеною.

На сьогодні у науковій літературі набули особливої актуальності проблеми визначення сутності розвитку соціально-економічної системи (підприємства, організації, суб'єкта господарської діяльності) та формування методології управління його розвитком. Вітчизняні науковці значну увагу надають аналізуванню та узагальненню підходів до визначення категорії «розвиток підприємства», його класифікації та оцінювання, встановленню взаємозв'язку між такими поняттями як «потенціал підприємства», «зростання», «розширення», «економічна динаміка» тощо, але різноманітність отриманих результатів ускладнює вироблення узгодженого тлумачення цієї категорії.

Предметом дослідження ряду вітчизняних науковців є розвиток соціально-економічних систем, а також класифікація за різними ознаками. В працях відомих українських вчених таких як Андрушківа Б., Бушуєва С., Бушуєвої Н., Верби В., Гейця В., Друкера П., Кузьміна О., Мельника Л., Мельник О., Ніколайчук М., Раєвнєвої О., Погорєлова Ю., Олексіва І., Старостіної А., Тимощук М., Філиппової С., Чумаченка І., Фещура Р., Шумпетера Й. розкриваються підходи до визначення поняття «розвиток підприємства», принципів, моделей та стратегій управління, а також виділені класифікаційні ознаки різноманітних типів розвитку [1–12].

Незважаючи на те, що ряд питань розкрито в працях українських вчених, залишаються протиріччя в трактуванні та визначенні складових розвитку підприємства, а також класифікації для конкретизації категорії розвитку підприємств.

Матеріали та методи. Релокація та інші стратегії, які обирають підприємства для свого розвитку актуалізують пошук нових типів розвитку організацій. Метою дослідження є формування типології розвитку підприємства шляхом обґрунтування типологічних ознак відповідно до визначення розвитку підприємства. Високий рівень невизначеності бізнес-середовища зумовлює пошук нових типів розвитку, які б були адаптованими до постійних викликів, що виникають для розвитку підприємств. В процесі написання статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. А саме узагальнення, синтезу та аналізу при формуванні теоретичних положень і висновків, графічний метод при формуванні трикутника розвитку підприємства.

Результати. Спираючись на дефініцію розвитку як перманентного процесу, що завжди пов'язаний з появою в часі чогось якісно нового або з новим поєднанням діючих елементів, що призводить до утворення нового результату, сформуємо трикутник розвитку підприємства. Підприємство трансформується через зростання, активізацію чи структуризацію складових елементів. Вимірником її розвитку при цьому слугує результативність діяльності (рис. 1).

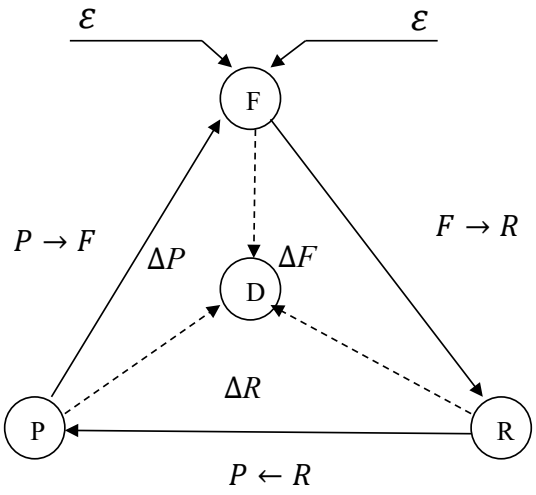

Рисунок 1 – Трикутник розвитку підприємства

Джерело: власне напрацювання

На рис. 1 ужито такі позначення: D – розвиток підприємства; P – потенціал розвитку; F – функціональна активність; R – результативність; ΔP – приріст потенціалу; ΔF – приріст активності; ΔR – приріст результативності; ε – випадкова величина, яка характеризує вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на інноваційну активність суб'єкта господарювання.

Перманентність процесу розвитку відображена ланцюжком $\ldots \rightarrow P \rightarrow F \rightarrow R \rightarrow P \rightarrow \ldots$, а утворення нового результату можна описати з допомогою

вектора розвитку $D = (\Delta P; \Delta F; \Delta R)$, компоненти якого можуть бути одновимірними (скалярними) або багатовимірними (векторними) величинами. Про наявність розвитку певного виду будемо стверджувати за відповідної зміни одного з елементів трикутника розвитку (елементний розвиток), двох (змішаний розвиток) або трьох (системний розвиток).

Потенціал розвитку (P) характеризує можливості суб'єкта господарювання щодо досягнення встановленої мети. До основних складових потенціалу відносять: управлінський, інноваційно-інвестиційний, соціально-економічний, маркетинговий та операційний потенціали, а до ресурсів, які їх формують, – трудові (PL), інформаційні (PI), фінансові (PF), нематеріальні (PN) та матеріальні (PM) ресурси [6].

Вектор потенціалу розвитку з огляду на вищезазначене набуде вигляду $P = P(PL; PI; PF; PN; PM)$, кожна компонента якого у свою чергу може бути векторною величиною.

Функціональна активність (F) стосується невиробничої (ділової) (FS) та операційної (FO) сфер діяльності. Операційна активність стосується виробничої діяльності, а ділова – таких сфер господарської діяльності, як фінанси, менеджмент, маркетинг, інноваційно-інвестиційна діяльність тощо. Функціональну активність суб'єкта господарювання можна описати вектором $F = F(FS; FO)$.

Результативність (R) характеризує міру досягнення мети функціонування (діяльності) підприємства, що передбачає розвиток, та описується сукупністю результатів – економічних (RE), соціальних (RS), екологічних (RH) та іміджевих (RG). Як зазначається в роботі [5], економічні результати проявляються через показники функціональної активності, а також операційної та господарської діяльності в цілому. Можна стверджувати, що досягнення соціальних, екологічних та іміджевих результатів безпосередньо чи опосередковано впливає на утвердження позитивного образу підприємства як соціально-відповідального виробника, що дотримується стратегії сталого розвитку, та сприяє формуванню лояльності споживачів, бізнес-партнерів, а також працівників суб'єкта господарювання. Кінцеві результати діяльності підприємства можна описати вектором $R = R(RE; RS; RH; RG)$, компонентами якого слугують відповідні критерії результативності.

На основі узагальнення опрацьованих літературних джерел [2–8; 10–12] запропоновано наступну типологію розвитку підприємства (табл. 1).

Підприємство протягом свого існування постійно піддається впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що призводить до необхідності прийняття відповідних управлінських рішень. Залежно від характеру перетворень, що зумовлені прийнятими рішеннями, доцільно розрізняти адаптивний розвиток, що передбачає пристосування до відповідних умов, рефлексивний – як результат реакції підприємства на виклики бізнес-середовища з низьким рівнем пристосування до змін, та активний, що характеризується протидією загрозам, викликаних зміною чинників і умов функціонування організації. Проактивний розвиток як вищий ступінь активного розвитку передбачає використання проектів для активної трансформації бізнес-середовища [9].

Розвиток проявляється і оцінюється в довгостроковому періоді за системою показників стану і динаміки функціональної активності, тоді як в короткостроковому періоді (до 1 року) його індикаторами можуть слугувати поточні значення показників операційної діяльності підприємства.

Неоднозначним є і розуміння розвитку тільки як результату позитивних змін, тоді як негативні зміни все частіше відносять до кризових явищ, а не до природних властивостей системи в умовах швидких перетворень зовнішнього середовища. Керованість розвитку характеризується досягненням встановлених цілей на визначений період часу та їх змінами, які відбуваються під дією факторів зовнішнього середовища. Швидкі темпи зміни умов функціонування підприємств зумовлюють необхідність перегляду їх цілей в короткостроковому періоді, тоді як формування кількісних цілей на п'ять і більше років стає досить проблематичним [9].

Беззаперечним є також і розуміння розвитку як процесу довготривалих змін, чи руху системи. Згідно з практикою, що утвердилась в науковій літературі, під довгостроковими розуміють зміни на часовому проміжку тривалістю понад два роки, які є характерними для стратегічного планування. Тоді як під короткостроковими розуміють зміни у процесі поточної діяльності в межах одного року. Але звернувшись до нормативно-правового забезпечення можна знайти визначення довгострокового періоду як часового проміжку, протягом якого організація може припинити чи змінити вид своєї діяльності. Слід зазначити, що на сьогодні це можливо здійснити в рамках декількох тижнів чи місяців відповідно до виду діяльності та характеристик підприємства. На основі вище наведеного можна стверджувати про виникнення протиріччя між науковим тлумаченням та усталеною практикою розуміння розвитку підприємств [1].

Для уникнення таких протиріч пропонується виділити стратегічний розвиток, який відбувається в часовому проміжку, відмінному від одного року, і тактичний розвиток, який є характерним для підприємств протягом річного періоду функціонування, проте є відмінним від тривалості виробничого циклу продукції. Розвиток підприємств певної галузі досить часто є схожим між собою за хоча б однією характеристикою, що дає змогу виділити типовий та специфічний розвиток. Таке розмеж-

Таблиця 1 – Типологія розвитку підприємства

Типологічні ознаки	Тип розвитку підприємства	Характеристика типу розвитку підприємств
1. За здатністю пристосування до змін бізнес-середовища	Адаптивний	Передбачає пристосування системи до умов середовища
	Рефлексивний	Передбачає незначні зміни як наслідок впливу на підприємство різноманітних стимулюючих і дестимулюючих факторів
	Активний	Мобілізаційні перетворення з метою зменшення впливу різноманітних чинників середовища
	Проактивний	Передбачає проєктні дії з метою активного впливу на середовище функціонування
2. За унікальністю змін	Типовий (характерний)	Розвиток, що є органічним для даного виду суб'єктів господарювання
	Специфічний	Характерний лише для певного підприємства або для певної ситуації
3. За масштабом змін	Комплексний	Охоплює усі сфери функціонування підприємства
	Фрагментарний	Передбачає лише часткові зміни в окремих сферах функціонування підприємства
4. За характером розвитку	Зростаючий	Постійне збільшення функціональної активності
	Спадний	Постійне зменшення функціональної активності
	Хаотичний	Випадкові зміни функціональної активності
5. За рівнем невизначеності	Детермінований	Показники розвитку досягаються однозначно
	Вірогідний (ризиковий)	Показники розвитку досягаються з певною ймовірністю
	Невизначений	Показники розвитку неможливо встановити
5. За рівнем планування	Тактичний	Керований процес змін у межах короткострокового періоду (1 рік)
	Стратегічний	Довгостроковий процес змін (>1 рік)
6. За ступенем управління	Керований	Планове управління розвитком задля досягнення поставленої мети і цілей
	Некерований (властивий)	Самоорганізація системи за відсутності значного управлінського впливу
7. За об'єктом змін	Організаційно-управлінський	Розвиток, що призводить до зміни системи управління діяльністю підприємства
	Інноваційно-інвестиційний	Розвиток, що призводить до зміни інноваційної та інвестиційної діяльності на підприємстві
	Техніко-технологічний	Розвиток техніки і технології, що призводить до підвищення ефективності технологічних процесів на підприємстві
	Соціально-економічний	Розвиток, що зумовлює покращення соціально-економічного стану підприємства
	Маркетинговий	Розвиток, що зумовлює покращення конкурентоспроможності та збуту продукції
8. За рівнем збалансованості	Збалансований	Стабільне економічне зростання усіх складових системи
	Незбалансований	Невідповідність темпів розвитку складових елементів системи
9. За гармонійністю розвитку	Узгоджений	Розвиток, що охоплює усі аспекти взаємодії підприємства з бізнес-середовищем
	Неузгоджений	Розвиток, що охоплює лише часткові аспекти взаємодії підприємства з бізнес-середовищем

Джерело: складено за [2–9; 10–12]

ування не суперечить поглядам провідних науковців щодо розвитку як унікального процесу, а лише уточнює рівень його унікальності. Як динамічний процес розвиток відбувається в певному напрямі та з певною інтенсивністю, відповідно має зростаючий, спадний, коливний або хаотичний характер [9].

Посилення коливань параметрів та нестабільності як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ породжує певну невизначеність, що є рушійною силою інноваційного розвитку підприємств, та ускладнює проблему встановлення динамічної оцінки розвитку. Враховуючи це, доцільно розрізняти розвиток за рівнем невизначеності – в детермінованих умовах, коли результати розвитку системи чітко визначені в рамках певної моделі чи експерименту; в умовах ризику, що характерно для ймовірнісного характеру функціонування, зважаючи на можливість виникнення певних загроз; в умовах повної інформаційної невизначеності [1–9].

Відсутність, недостовірність чи неповнота інформації про можливості розвитку не є підставою для припущення, що його не існує, чи він не відбувається. Важливим є також поділ розвитку за об'єктами змін на організаційно-управлінський, інноваційно-інвестиційний, техніко-технологічний, соціально-економічний та маркетинговий, що охоплюють відповідні сфери діяльності підприємства [9]. За рівнем збалансованості пропонується виділяти розвиток збалансований, що передбачає стабільне (пропорційне) економічне зростання усіх складових організації, у той час, як незбалансований розвиток передбачає непропорційне зростання складових підприємства. За гармонійністю виділено узгоджений розвиток, тобто такий, що охоплює усі аспекти взаємодії підприємства з бізнес-середовищем, та неузгоджений розвиток, який полягає у частковій взаємодії організації з бізнес-середовищем.

Висновки. За результатами узагальнення наукових джерел було розроблено підхід до визначення розвитку підприємства, як процесу перманентної зміни його потенціалу, функціональної активності та результативності діяльності може стосуватися як окремих елементів (елементний розвиток), так і їх сукупності (змішаний, системний розвиток).

Розроблена типологія розвитку підприємства зумовлює конкретизацію розвитку суб'єкта господарювання, обрання ефективних стратегій управління та визначення напрямів подальшого руху.

Література:

1. Яворський Р.Т., Шишковський С.В., Тимощук М.Р. Базові моделі управління розвитком підприємства. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2023. № 9. С. 282–289.
2. Кононова І.В. Класифікація стратегій розвитку соціально-економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 14. Ч. 1. С. 146–150.
3. Хетагурова Д., Балабаш О. Enterprise development strategy: essence and classification. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2022. № 2(24-02). P. 21–27. DOI: https://doi.org/10.30890/2567-5273.2022-24-02-023
4. Гудзь О.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність та класифікація. Мукачівськй державний університет. 2018. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-48.
5. Бурмака М.М., Бурмака Т.М. Управління розвитком підприємства на прикладі підприємств будівельної галузі : монографія. 2011. 204 с.
6. Власенко Т.А. Методологічний базис управління стратегічними змінами підприємства. *Ефективна економіка.* 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7350 (дата звернення: 23.11.2023).
7. Погорелов Ю.С. Способи розвитку підприємства: умови та результативність використання. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету.* 2017. № 1. С. 76–84.
8. Бурмака М.М. Класифікація типів розвитку соціально-економічних систем. *Економіка транспортного комплексу.* 2014. Вип. 23. С. 37–50.
9. Yakymiv A., Shyshkovskyi S., Yavorskyi R., Samulyak V., Kichor V. Management of socio-economic system development based on project management in conditions of economy and society digitalization: monograph / under the editorship R. Feshchur. 2023. Volume 2. 130 p.
10. Хоменко О.І. Види стратегій та інструментарій вибору стратегії розвитку підприємства. *Управління розвитком.* 2015. № 3. С. 131–137.
11. Porter M. Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors 1980. 396 p.
12. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія. 2004. 480 с.

References:

1. Yavorskyi R. T., Shyshkovskyi S. V., Tymoshchuk M. R. (2023) Bazovi modeli upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva [Basic models of enterprise development management]. *BUSINESS INFORM*, no. 9, pp. 282–289. (in Ukrainian)
2. Kononova I. V. (2017) Klasyfikatsiia stratehii rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Classification of strategies for the development of socio-economic systems]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: International economic relations and world economy*, vol. 14, part 1, pp. 146–150. (in Ukrainian)
3. Khetahurova D., Balabash O. (2022) Enterprise development strategy: essence and classification. *Modern Engineering and Innovative Technologies*, no. 2(24-02), pp. 21–27. DOI: https://doi.org/10.30890/2567-5273.2022-24-02-023 (in Ukrainian)
4. Hudz O. I. (2018) Stratehiia rozvytku pidpryiemstva: sutnist ta klasyfikatsiia [Enterprise development strategy: essence and classification]. Mukachevo State University. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-48 (in Ukrainian)
5. Burmaka M. M., Burmaka T. M. (2011) *Upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva na prykladi pidpryiemstv budivelnoi haluzi* [Enterprise development management on the example of enterprises in the construction industry]: monograph. 204 p. (in Ukrainian)
6. Vlasenko T. A. (2019) Metodolohichnyi bazys upravlinnia stratehichnymy zminamy pidpryiemstva [Methodological basis of management of strategic changes of the enterprise]. *Efficient economy,* no. 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7350 (in Ukrainian)

7. Pohorelov Yu. S. (2017) Sposoby rozvytku pidpryiemstva: umovy ta rezultatyvnist vykorystannia [Ways of enterprise development: conditions and effectiveness of use]. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University,* no. 1, pp. 76–84. (in Ukrainian)
8. Burmaka M. M. (2014) Klasyfikatsiia typiv rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Classification of types of development of socio-economic systems]. *Economy of the transport complex,* vol. 23, pp. 37–50. (in Ukrainian)
9. Yakymiv A., Shyshkovskyi S., Yavorskyi R., Samulyak V., Kichor V. (2023) *Management of socio-economic system development based on project management in conditions of economy and society digitalization*: monograph / under the editorship R. Feshchur. Vol. 2, 130 p.
10. Khomenko O. I. (2015) Vydy stratehii ta instrumentarii vyboru stratehii rozvytku pidpryiemstva. Types of strategies and tools for choosing an enterprise development strategy. *Development management*, no. 3, pp. 131–137. (in Ukrainian)
11. Porter M. (1980) Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors. 396 p.
12. Vitlinskyi V. V., Velykoivanenko H. I. (2004) *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpryiemnytstvi* [Riskology in economics and entrepreneurship]: monograph. 480 p. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 р.